

CEZAEVLERİ GERÇEĞİ

Prof. Dr. Timur DEMİRBAŞ*

GİRİŞ

Ölümlerle sonuçlanan son cezaevi olayları, cezaevlerindeki sorunların ciddiyetini bir kez daha ortaya koymuştur. Aslında, cezaevlerinin durumunun çağdaş infaz esaslarına aykırı olduğu ve çok sayıda sorunun bulunduğu, tüm hükümetler tarafından bilinmesine rağmen, yılların ihmali sonucu bunlar giderek büyümüştür. Son olaylarla birlikte, artık sorun "*Devletin cezaevlerinde acz içinde olduğu*" inancını doğurmuştur. Bu, bazı kaynaklarda Churchill, bazılarında ise, Tolstoy'a atfedilen "**Bana hapisane-lerini göster, senin ülkenin kültürünü tanıyayım**" vecizesinin, Türkiye'de ki cezaevi sorunları karşısında ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Adalet Bakanlığının "*oda sistemi*" esasına dayanan F tipi cezaevleri inşasına başladığı yolundaki haberlerle birlikte, son günlerde, koğuş sistemi-oda sistemi tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Aslında cezaevlerinin çok önemli sorunları bulunmaktadır: Sağlık, beslenme ve temizlik koşullarının yetersizliğinden, görüşlerle ilgili olarak, ailelerin cezaevleri önünde saatlerce bekletilmesine, güvenliğin jandarma ve infaz koruma memurları tarafından sağlanmasının yarattığı çift başlılığa ve hükümlülerin topluma uyum gösterecek bireyler olarak iyileştirilememesine kadar çok çeşitli sıkıntılar bulunmaktadır.

Bu sorunların en başında elbette cezaevlerinde ölüm olaylarının artması gelmektedir. Bayrampaşa ve Ulucanlar cezaevlerindeki olaylar bunun son örnekleridir. Hangi sebeple olursa olsun, cezaevlerindeki ölüm olayları buralarda ciddi sıkıntılar olduğunu belirtisidir. Gerçekten de, tutuklu veya hükümlü olarak cezaevine sağlıklı bir şekilde giren kişilerin, aynı sağlıklı durumda tutukluluğun veya cezanın infazının sona ermesinden sonra serbest bırakılmaları gerekir. Çünkü, cezaevlerinde ölümlerin artmasının nedeni sadece hastalıklar değildir; kasten öldürme, hastalık, açlık ve ölüm oruçları gibi nedenlerle ölenlerin sayısı oldukça yüksektir. 1981-1995 yılları arasında cezaevinde ölenlerin sayısı 128 iken, sadece 1996 yılı içinde ölenlerin sayısı 44'dür¹.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Öğretim Üyesi

1 Radikal , 9.2.1997.

I. CEZAEVLERİNİN TARİHÇESİ

Hürriyeti bağlayıcı cezaların tarihçesi ile cezaevlerinin tarihçesi iç içedir. Bu bakımdan öncelikle hürriyeti bağlayıcı cezaların ve dolayısıyla onların yerine getirildiği hapishanelerin geçmişi kısaca gözatmak gerekir.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazının gelişiminde üç dönem önemlidir: 1) Amsterdam cezaevlerinin doğuşu ve onların 17'inci yüzyılda Avrupaya etkisi; 2) Kuzey Amerika ceza infaz modellerinin etkisi ve hangi sistemin doğru olduğu konusunda tartışma; 3) Ceza infaz kurumlarının açılması ve 20'nci yüzyılın ikinci yarısında hükümlülere muamelede asgari esasların hukuken gerçekleştirilmesi².

1588'de Amsterdam ceza mahkemesinin jürisi, 16 yaşını aşmamış bir genç hırsız mutad olduğu gibi ölüm cezasına mahkûm etmedi, bilakis devlet tarafından eğitilip iyileştirilmesini istedi. Ceza mahkemesi ve belediye başkanı arasındaki uzun tartışmalardan sonra, şehir meclisi ilkbahar 1595'de, Klarissen Manastırının bir kısmının çalışma ve iyileştirme kurumu olarak düzenlenmesine karar verdi. Erkekler için oluşturulan Amsterdam hapishanesinin, kabiliyetsiz gençleri, çalışma yeteneği olan dilencileri, serseri ve avareleri, dürüst ve Allahtan korkan insanlar olarak yetiştirmek ve böylece hükümlünün topluma yeniden kazandırılmasını mümkün kılmayı amaçlayan görevleri vardı. Bugünkü anlamda ilk cezaevi 1595'de Amsterdam'da, erkekler için yapılan cezaevidir. 1597'de onu kadınlar için olan Spinnhaus takip etti³. Amsterdam Spinnhaus'unun üzerindeki "*Korkma! Kötülüğe karşılık vermeyeceğim, aksine iyiye zorlayacağım. Ellerim serttir, hissiyatım sevgi doludur.*" şeklindeki yazı, Amsterdam cezaevlerindeki anlayışı ifade etmesi açısından dikkat çekicidir. Bu, modern ceza infaz tarihinin belirleyici ilk infaz amacı idi. Hareket noktası tenkil değil, bilakis Kalvanist çalışma ahlâkı anlamında, çalışmaya zorlayıcı eğitimdi.

Hemen belirtelim ki, 16'nci yüzyılın sonlarına kadar olan dönemde intikam düşüncesi esas olduğundan ölüm ve bedeni cezalar vardı. Yani hürriyeti bağlayıcı cezalar henüz bilinmiyordu. 16'nci yüzyılın sonlarında Hollanda da ortaya çıkan **Amsterdam hapishaneleri** ile birlikte modern anlamda hürriyeti bağlayıcı ceza, bedeni ceza yerine tatbik edilmeye başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle artık sırf cezalandırma değil, hükümlünün iyileştirilmesi ve yeniden sosyalleştirilmesi amaçlanmaya başlanmıştır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın ve onun infazının ortaya çıkması ile gelişmesinin nedenleri arasında, hümanist düşüncenin ortaya çıkması ve reform hareketlerinin hristiyanlık üzerinde yaptığı etkiler belirtilebilir.

² Kaiser Günther, Strafvollzug im Europaeischen Vergleich, Darmstadt 1983, s.11.

³ Albrecht Niels H.M.-Eicker Andreas, Leben hinter Gittern, Die Justizvollzugsanstalt Bremen-Oslebhausen, Bremen 1999, s.16.

Bu gelişmelerin sonucu olarak 18'inci yüzyılın sonlarında **Pensilvanya**'da reform hareketleri başlamıştır. Buradaki ana düşünce hükümlünün gece ve gündüz sıkı bir şekilde tecrit edilmek suretiyle tek kişilik hücrede cezasının infazı idi. "*Quaker*" olarak adlandırılan dini grubun oluşturduğu derneğin girişimi ile 1790'da Filedelphiya cezaevi açılmıştır. Hükümlü, gece-gündüz hiç bir iş olmaksızın tek kişilik hücrede, cezasını çekmek zorundaydı. Pensilvanya sisteminin bu ilk cezaevinde hükümlüleri gardiyan dışında kimse göremezdi. Tek meşgale İncilin okunmasıydı. Gerçekçi olmayan söz konusu yeniden sosyalleştirme denemelerine karşı, New York eyaletinin **Auburn** bölgesinde 1823'de kurulan cezaevinde; hükümlülerin gündüzleri büyük atölyelerde hiç konuşmadan çalışmaları ve geceleri ayrılmaları sistemi benimsenmiştir. İkinci sistem, infazın ekonomikleşmesi bakımından yararlı olmakla birlikte, iki sistemden hangisinin yerinde olduğu hususundaki tartışmalar tüm 19'uncu yüzyıl boyunca devam etmiştir.

19'uncu yüzyılda bu iki Amerikan sistemi Avrupada da tartışılıyordu. İngiltere, 1842'de Londra yakınlarında Pentonville cezaevini Filedelphiya'nın Pensilvanya sistemini örnek alarak, olarak açtı. Fakat, tek kişilik hapis sistemi modernleşti. Çünkü, Pentonville'de tek kişilik hapis, iyileşme düşüncesine yönelmiş ceza infazının basamaklarının sadece bir kısmı idi. Hükümlü önce 18 ay, onu korkutması için tek kişilik hücrede kalırdı. Aynı zamanda, bunun iyi gitmesi esnasında, belirli bir İngiliz kolonisine gönderilme hakkı kazanırdı.

İnfaz ilişkilerinin iyileştirilmesi yolundaki gayretler, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan iki Dünya Savaşı ve infazın insanileştirilmesi düşüncesine karşı çıkan totaliter sistemlerce önemli ölçüde engellenmiştir. Fakat, 20'nci yüzyılın ikinci yarısında uluslararası reform hareketleri ortaya çıkmış ve Birleşmiş Milletlerce 1955'de Cenevre'de düzenlenen "**Suçların Önlenmesi ve Hükümlülere Muamele**" konulu kongrede alınan "**Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar**" ve "**İnfaz Kurumu Açma**" tavsiyeleri, infaz hukukunun gelişimini derinden etkilemiştir. Nitekim, "**Hükümlülere Muamelede Uyulacak Asgari Esaslar**" Birleşmiş Milletlerce 31 Temmuz 1957'de kabul edilmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından da 19 Ocak 1973'de "**Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar**" kabul edilmiştir. Ancak, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından bu esaslar üzerinde yeniden çalışılmış ve 12 Şubat 1987'de kabul edilen tavsiyeler ve kararlaştırılan yenileriyle birlikte **100 adet "Avrupa Ceza İnfaz Esası"** belirlenmiştir. Türkiye, gerek Birleşmiş Milletler ve gerekse Avrupa Konseyine üye olan bir devlet olması nedeniyle, infaz hukuku uygulamasında bu esasları gözönünde bulundurmak zorundadır.

II. İNFAZ HUKUKUNUN AMACI

Ceza infaz kurumları, tutuklanan veya hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilen kimselerin barındırıldığı, iç ve dış güvenlik bakımından özel tedbirlerin alındığı kamu binalarıdır. Buralarda görevli personelin temel görevi, tutuklu ve hükümlülerin topluma yeniden kazandırılacak şekilde ıslah edilmeleri suretiyle cezaların infazının teminidir.

İnfaz hukukunun bugün ulaştığı aşamada infazın gevşemesi hedeflenmektedir. Bu, açık infaz kurumları, serbest mektup trafiği, sık ziyaretler ve hükümlü izinleri gibi vasıtalarla teşvik edilmektedir. Bu şekilde, infazın daha geniş boyutlarda insanileştirilmesi ve yenilenmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanında son zamanlarda hürriyeti bağlayıcı cezaya karşı bir şüphenin de ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Bu, hürriyeti bağlayıcı cezanın infazı sonunda hükümlünün iyi bir insan olup olmayacağı konusundadır. Gerçekten de, yeniden sosyalleşme yönünden başarılı olduğu söylenemez. Özellikle inanç suçlusu denilen kişilerin iyileştirilmesi çok güçtür (ör. teröristler). Kaldı ki, biz de olduğu gibi infaz kurumlarının aşırı dolması ve mali kaynakların kıtlığı gibi etkenlerin bulunması, bu konudaki şüpheyi daha da artırmaktadır.

Çağdaş infaz hukukunda geçerli olan ve serbestliğe doğru gidişi hedefleyen infaz sisteminin esasları şu şekilde sıralanabilir⁴:

- a) İnsan kişiliğine saygılı ve zaaf göstermeyen bir disiplin,
- b) Hapishaneden çıkışa hazırlayan, çalışmalarını çekici hale getirmek,
- c) Haberleşme ve ziyaret imkanlarının genişletilmesi
- d) Eğitim ve sosyal faaliyetlerin geliştirilmesi,
- e) Hükümlü ve tutukluya hakları ve cezaevi yaşamı konusunda bilgi vermek.

⁴ Reynaud A., Hapishanelerde İnsan Hakları, çev. İhsan Kuntbay, Ankara 1992, s.26 vd.

III. CEZAEVLERİNİN GENEL DURUMU

1. Cezaevlerinin tiplerine göre dağılımı

12 Nisan 1999 tarihi itibarıyla cezaevlerinin tiplerine göre dağılımı şöyledir:

<u>Tipi</u>	<u>Adedi</u>	<u>Kapasite</u>
A	69	24
A1	63	24
A2	25	40
A3	37	60
B	22	130
C	8	300
E	45	600
Hususi	6	muhtelif
500 Kişilik	6	500
350 Kişilik	23	350
K1	134	42
K2	39	60
	+-----	
	477	

2. Cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklu sayısı

1 Ekim 1999 tarihi itibarıyla cezaevlerinde 43.281 hükümlü ve 25.923 tutuklu olmak üzere toplam 69.204 kişi bulunmaktadır. Bunların cezaevleri ile suç türlerine göre dağılımları aşağıya çıkarılmıştır.

CEZAEVLERİ	SUÇU	HÜKÜMLÜ		TUTUKLU		GENEL TOPLAM
		ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	
KAPALI	TERÖR	5.160	534	3907	335	9.936
CEZAEVLERİ	ADLİ	32.342	851	19.540	792	53.525
		ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	
AÇIK	TERÖR	43	-	-	-	43
CEZAEVLERİ	ADLİ	3.713	56	-	-	3.769

CEZAEVLERİ	SUÇU	HÜKÜMLÜ		TUTUKLU		GENEL TOPLAM
		ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	
ÇOCUK	TERÖR	-	-	-	-	
EĞİTİMEVLERİ	ADLİ	379	-	-	-	379
		ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	
KAPALI CEZAEVİ	TERÖR	8	-	48	-	
ÇOCUK BÖL.	ADLİ	195	-	1.301	-	1.496
		ERKEK	KADIN	ERKEK	KADIN	
TOPLAM		41.840	1.441	24.796	1.127	69.204

TERÖR		SAĞ	TERÖR		SOL
TUTUKLU	HÜKÜM ÖZLÜ	HÜKÜMLÜ	TUTUKLU	HÜKÜM ÖZLÜ	HÜKÜMLÜ
481	55	124	3079	675	5621

GENEL TOPLAM : 69.204

TERÖR : 10.035

ADLİ : 59.169

IV. CEZAEVLERİNİN SORUNLARI

İnfaz kurumlarının toplumu devamlı meşgul eden ve çözümü gerektiren sorunlarının başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülere sunulan yatılacak alan, hava değişimi, banyo ve tıbbi olanaklar gibi fiziki nedenlerden kaynaklanan düşük yaşam koşulları; cezaevlerinde ki isyanlar, firarlar, çatışmalar, koşullara girmenin imkansızlığı gibi güvenlik sorunları; iç ve dış güvenliğin farklı kurumlarda olması ile yönetimden kaynaklanan sorunlar. Tüm bunların birleşmesi iyi bir infaz rejiminin uygulanmasını ve dolayısıyla tretmanı imkânsız kılmaktadır.

Cezaevlerinin sorunlarının çözümünde uluslararası belgeler yol gösterici rol oynamaktadır. Bunlar arasında, Birleşmiş Milletlerce 31 Temmuz 1957'de kabul edilen "**Hükümlülere Muamelede Uyulacak Asgari Esaslar**" ile Avrupa Konseyi tarafından 19 Ocak 1973'de kabul edilen "**Hükümlülere Muamelede Asgari Esaslar**" (Bakanlar Komitesi tarafından üzerinde yeniden çalışılmış ve 12 Şubat 1987'de kabul edilen tavsiyeler ve kararlaştırılan yenileriyle birlikte **100 adet "Avrupa Ceza İnfaz Esası"** adını almıştır) özellikle belirtilmelidir.

1. Tutuklu ve hükümlülerin hak ve yükümlülükleri ile ilgili sorunlar

Cezaevlerinde ki tutuklu ve hükümlülerin hakları belirlenmemiştir; bunlar arasında telefon, ziyaret, sansürlü mektuplaşma, yoksullara haberleşme imkânından tutunda, çağdaş bir cezaevinde zindan anlayışından uzak, insanca infaz için gerekli diğer koşulları bunlar arasında saymak mümkündür.

19'uncu yüzyılın sonlarında Almanya'da **Wahlberg**, cezaevlerindeki hükümlülerin çok sayıda haklarının bulunduğunu ortaya attı. Wahlberg'e göre, devlet ve hükümlüler arasında karşılıklı bir haklar ve yükümlülükler bütünü mevcuttur. Bu yüzyılın başında Berthold **Freudenthal**, ayrıntılı olarak hükümlülerin hukuki yerini araştırdı. O zamana kadar genel olarak kabul edilen düşünce; hükümlünün hakkı olmadığı ve cezaevi idaresinin keyfine teslim edildiği idi. Freudenthal, daha önce Wahlberg'in yaptığı gibi, devlet ve hükümlü arasındaki ilişkinin hukuki karakterini ortaya koydu. Freudenthal, devlet ve hükümlü arasındaki bir hukuki ilişki anlayışından, çok sayıda bireysel sonuçlar çıkarttı: Cezanın infazı, bedensel ve onur kırıcı nitelikte olmaya izinli değil-dir; devlet, cezaevlerinde hijenik sorunsuz bir yaşamı mümkün kılmak ve iş kazalarına karşı koruma tedbirlerini almak zorundadır; devlet, hükümlünün bakıma ihtiyacı olan yakınlarına ve tahliyeden sonra onun kendisine bakmak zorundadır⁵.

Tutuklu ve hükümlülerin hak ve yükümlülüklerinin neler olduğunun açıkça belirlenmesi ve Alman İnfaz Kanununda olduğu gibi, kanunda gösterilmesi gerekir. Türkiye'de yıllardır, hükümlü ve tutuklular çeşitli eylemler sonucunda bazı haklar elde ediyorlar; ancak, sonraki bir hükümetin bu hakları geri alması durumunda yeni olaylar ortaya çıkıyor.

ABD'de hükümlü ve tutukluların hakları Anayasadan ve açtıkları davalar sonunda oluşan içtihatlardan kaynaklanmaktadır. Uygulamada infaz kurumları, içtihatlardan kaynaklanan bu hakları düzenleyen işletmecilik kurallarını "*standartlar*" adı altında koymuşlar ve böylece mahkumların belirli temel hak ve hürriyetleri garanti altına alınmıştır. Türk hukukunda mahkum haklarını belirlemede açlık grevi gibi eylemler yerine, yargı yolu veya kanunlar ile bu hakların düzenlenmesi ve bu şekilde sağlam hukuki temel oluşturulması çok yerinde olur⁶.

Tüzük ve iç yönetmelikler mahkumların yaşamını ve cezaevinin iç işleyişini düzenlerler. Ancak, cezaevlerinin çoğunda iç yönetmelikler yoktur; olanlar da sırf teftişler için göstermelik olarak hazırlanmışlardır. Mahkumlara hangi haklarının olduğunu bildirmek yerine, her şeyin yasaklanması yoluna gidilmesi yerinde değildir. Kişilerin ön plana çıkması, işleri daha da karıştırmakta, bir cezaevinde yasak olan, idarecilerin

⁵ **Tiedemann** Klaus, Die Rechtsstellung des Strafgefangenen nach französischem und deutschem Verfassungsrecht, Bonn 1963, s.36 vd.

⁶ **Türker** Melda, Türk Cezaevleri Sisteminde Reform İhtiyacını Öngören Mahzurlar ve Köktenci Reform Planlanmasının Özellikleri, Yeni Türkiye, 1996, S.10, s.651.

kişiliğine bağlı olarak diğer cezaevlerinde serbest olabilmektedir. Dolayısıyla yasağın ve serbestliğin kaynağı anlaşılmadığından, "Baba savcı, zindancı veya iyi müdür, delikanlı veya Allahsız gardiyan" gibi benzetmelerin doğmasına neden olmaktadır. Bu durum, hükümlülerin yaşamını etkilemekte, mahkumların nakil arzusu bazı cezaevleri bakımından artarken, bazı cezaevlerinde ise kurtulma gayretleri görülmektedir⁷

Türk cezaevlerindeki asgari yaşam standartlarının batıya göre düşük olduğu kuşkusuzdur. Bunları yatılacak alan, beslenme, sağlık, banyo imkanları yönünden sıralamak mümkündür. Türk hapisanelerinde yatılacak yüzölçümü 1-2,5 metrekare arasındadır. Bu durum, Batıda 4,5-7,5 metrekare iken, Ohio Eyaletinde 13 metrekaredir. ABD'de her mahpusa bir tuvalet ve 10-15 mahpusa bir duş bulunurken, Türkiye'de ortalama 90 kişiye iki duş ve 25 kişiye bir tuvalet düşmektedir. İnfaz anlayışı artık temelden değişti; eskiden cezaevinin yaşanması zor bir yer olması esastı. Şimdi, özgürlükten yoksunluğun yeterli ceza olduğu anlayışıyla herşey düzenlenmektedir. Bu bakımdan mahpus cezaevi koşullarıyla ayrıca cezalandırmaya gerek yoktur⁸.

2. Güvenlik sorunları

Güvenlik sorunları denilince isyandan, açlık grevine, firarlara ve ölümlere kadar olan sorunlar anlaşılır. Cezaevine giren hükümlü ve tutuklular, ceza ve tutuklarına girdikleri anda ki gibi, fiziki ve ruhi benliklerine zarar verilmeksizin infaz sonrası özgürlüklerine kavuşmalıdırlar. Bu bakımdan, devletin, güvenlik yönünden hukuki sorumluluklarını şu noktalarda toplamak mümkündür: İnfaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülerin öncelikle can olmak üzere, vücut, namus ve ruhi varlıklarını koruyucu tedbirlerin alınması, disiplinin sağlanması ve firarın önlenmesidir.

1980-1995 yılları arasında cezaevlerinde toplam 128 kişi yaşamını yitirmiştir. Resmi açıklamalara göre, mahkumlardan 8'inin intihar ettiği ileri sürülmüştür. Bu dönemde açlık grevleri sonucu ölenlerin sayısı 17; isyan ve çatışmalar sırasında ölenler ise 14'dür. Cezaevlerinde 1980-1995 yılları arasında 128 kişi ölmesine rağmen, sadece 1996 yılında 13'ü ölüm orucu sırasında olmak üzere 44 mahkûm ölmüştür. 1997 yılında ise, 7'si şişlenmek, 4'ü dövülmek suretiyle olmak üzere 11 kişi öldürülmüştür.

⁷ **Ovacık** Bülent, Bir Savcının Kaleminden Cezaevi Gerçeği, Hürriyet, 6.1.1998, s.12.

⁸ **Türker**, 645 vd.; Nitekim, Yasemin Çongar'ın anlatımıyla "Lake Country Cezaevinde demir parmaklık yok. Her mahpusun kendi odası, 12,5 santimetre eninde bir penceresi var. İnsan kafası geçmiyor, ama günışığı süzülüyor bu genişlikten. Odaların her birinde tuvalet, lavabo. Kapılar sabah 6'da açılıyor, gece 11'de kapanıyor. Odalardan, 10-15 kişinin ortak yaşam alanına çıkılıyor. Burada duş, televizyon, yemek masası. Günlük kalori gereksinimlerine göre, üç öğün yemek çıkıyor. Kütüphanede, spor salonunda, açık havada dolaşma süresi esnek. Hiçbir yerde silah görmüyorsunuz. Güvenlik namlularda değil, mimari tasarımdan kaynaklı" (Hürriyet, 17.2.1997).

Bu şekilde, son 17 yıl içerisinde 183 tutuklu ve hükümlü cezaevlerinden ölü olarak çıkmışlardır⁹.

1 Ocak 1970 - 24 Temmuz 1995 tarihleri arasında cezaevlerinden toplam 16.236 kişi firar etmiş, bunlardan 5813 kişi yakalanmış, 10423 kişi ise halen firarda bulunmaktadır. Bu durum, cezaevlerinin gerek fiziki koşullarından, gerekse güvenlik görevlilerinden kaynaklanan nedenlerle firara karşı elverişli olduklarını göstermektedir¹⁰.

Güvenliğin zaafa uğramasında cezaevlerine gıda maddesi girişinin önemli rolü vardır; çünkü, silâh, uyuşturucu, cep telefonu gibi şeyler, genellikle yiyecek maddeleri içerisinde cezaevlerine sokulmaktadır. Bunu önleyebilmek için, cezaevlerine özel günler dışında gıda maddesi girişi önlenmelidir. Elbette bunun için cezaevlerindeki beslenme koşullarının da mutlaka iyileştirilmesi gereklidir. Örneğin, Almanya'da, hükümlü gıda ve keyif verici maddeler paketlerini yılda üç defa kabul etmeye izinlidir; bu kural olarak Noelde 5 kg, paskalya ve doğum gününde 3'er kg ile sınırlanmıştır. Elbette hükümlünün, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alışverişini yapma hakkı vardır. Alışveriş serbest pazarda değil, kurum tarafından sunulan mallardan yapılır; ancak hükümlülerin istek ve ihtiyaçları dikkate alınmak zorundadır¹¹.

3. Tretman ile ilgili sorunlar

Koşuş sistemine dayanan cezaevlerimiz cezaevi mimarisine uymayan ev teknolojisi ve malzemesi ile inşa edilmişlerdir. Bu nedenle, isyana, firara ve ideolojik eğitime uygundur. Gerçekten de, koşuşlarda dayanışma ve işbirliği psikolojisi hâkim olduğundan hükümlü ve tutukluların denetimi, dolayısıyla arama ve sayımları güç olmaktadır¹².

Koşuş, 16 ilâ 100 kişinin 24 saat yaşamı birlikte paylaştıkları yerlere denilir; buraların, koşuş ağalığından meydancılığa kadar yazılı olmayan kuralları vardır¹³. Koşuş esasına dayanan Türk cezaevi sisteminde, "*koridorlar idareye, yaşam yerleri mahpuslara ait olduğundan dolayı, 'olaylar' gelişmeden önce idare haberdar olup önleyici tedbirler alamadığı gibi, çıkan olayları bastırmak için çok büyük riskleri göze almak*" gerekmektedir¹⁴. Bu bakımdan cezaevlerindeki güvenlik ve tretman

⁹ **Kalkan** Ersin, Gazete Pazar, 11.1.1998, s.6

¹⁰ **Sevimli** Zekeriya, Cezaevi Firarları ve Önlemleri, Ankara 1995, s.50 vd.

¹¹ **Kaiser** Günther-Kerner Hans-Jürgen -**Schöh** Heinz, Strafvollzug, Ein Lehrbuch, 4. Auflage, Heidelberg 1991, s.137, 151.

¹² **Turgut** Hüseyin, Türk Ceza İnfaz Sistemi, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sorunlar ve Çözümler, Ankara 1997, s.64.

¹³ **Mahmutoğulları** Haluk, Amatör Suçlu, Profesyonel Suçlu, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sorunlar ve Çözümler, Ankara 1997, s.97.

¹⁴ **Türker**, 655.

sorunlarının temelinde çağdışı kalmış cezaevi mimarisine dayanan infaz sistemi bulunmaktadır. Gerçekten de, koğuş sistemi esasına dayanan ceza ve tutukevlerinde güvenlik ve tedavi sağlanamamaktadır. Çoğu zaman yatacak yer problemi olan bu koğuşlarda bırakınız tedaviyi, idarenin buralarda sayım yapabildiği bile mümkün olmamaktadır; bu özellikle terör suçluları yönünden söz konusu olmaktadır.

Koğuş sistemine dayanan cezaevleri yerine, oda sisteminin esas olduğu cezaevlerinde infaz uygulamasına geçilmesinin pek çok sorunu çözeceği kuşkusuzdur. Burada, elbette "cezaevi mimarisi" de önem taşımaktadır. Bu bakımdan, "hücre" yoluyla izolasyon esasına dayalı ve çağdaş cezaevi mimarisine aykırı olarak yapılan ve sonradan büyük masraflarla tadil edilen **Eskişehir Özel Tip Cezaevi**, Türk infaz hukukunda "oda sistemine" karşı gösterilen kötü bir örnek oluşturmaktadır.

Cezaevi mimarisinin "mahpusların birbirinden korunmasına dönük ve onların insani bir çevrede yatırılmalarını amaçlayan ve modern infazın öngördüğü güvenlik prensiplerine uygun bir cezaevi modeli" olması gerekir. Bu model, mahkûmun kendisine değer verilmek suretiyle tüm insani gereksinimlerinin karşılanması esasına dayanır; böylece kendine güveni artırılarak, cezaevlerindeki sosyal normlara uyması sağlanan mahkûmların, vicdan muhasebesi yapmak suretiyle gittikleri yoldan dönerek, ıslâh olmalarına fırsat verilmiş olur... Cezaevlerindeki yaşam şartlarının insani oluşu, tehlikesiz oluşu, devletin bireylere verdiği önemi kanıtlar¹⁵.

Uluslararası belgelerde, çağdaş infaz rejiminde kural olarak "oda sistemi"nin geçerli olması gerektiğini ifade etmektedirler. Gerçekten de, Birleşmiş Milletlerce 31 Temmuz 1957'de kabul edilen, "**Hükümlülere Muamelede Uyulacak Asgari Esaslar**"ın "**Yatacak Yer**"¹⁶ ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesince 12 Şubat

¹⁵ Türker, 656.

¹⁶ Yatacak Yer

9- 1) Geceleme yeri tek tek hücreler ya da odalarsa, her tutuklu geceleri kendi başına bir hücre ya da odada kalmalıdır. Geçici sıkışıklık gibi özel nedenlerden ötürü merkez cezaevi yönetiminin bu kurallardan ayrılmak zorunda kaldığı durumlarda, iki tutuklunun bir hücre ya da odada kalmaması sağlanmaya çalışılmalıdır.

2) Koğuş kullanıldığında, bu koğuşlarda birbiriyle iyi geçinebilecek biçimde özenle seçilmiş tutukluların kalması sağlanmalıdır. Kurumun niteliğine uygun olarak geceleri düzenli gözetim yapılmalıdır.

10- Tutukluların kullandığı tüm yatacak yerler ve özellikle uyudukları yerler, iklim koşulları gözönüne alınarak ve özellikle hava miktarı, yeterli taban alanı, aydınlatma, ısıtma ve havalandırmaya gerekli özen gösterilerek tüm sağlık gerekliliklerini karşılamalıdır.

11- Tutukluların yaşamak ya da çalışmak zorunda olduğu her yerde;

a) Pencereler, tutuklulara gün ışığında okuma ya da çalışma olanağı sağlayacak büyüklükte olmalı ve yapay havalandırmanın olup olmadığına bakılmaksızın, temiz havanın girmesine olanak verecek durumda bulunmalıdır.

b) Tutukluların görme güçlerini zorlamaksızın okuma ve çalışmalarına yeterli yapay ışık sağlanmalıdır.

1987'de kabul edilen "**Avrupa Cezaevi Kuralları**"nın "**Barınma yerleri**"¹⁷ başlıklı kuralları, bunu kural olarak "**tek kişilik oda sistemi**" şeklinde belirtmektedirler.

Alman İnfaz Kanunu da § 18'de, mahpusların dinlenme zamanlarını yalnız olarak odalarında geçirecekleri; eğer bir mahpusun yardıma ihtiyacı varsa veya yaşamı ve sağlığı için bir tehlike mevcutsa, müşterek odada(koşuş) kalmanın caiz olduğunu düzenlemektedir.

Alman Celle Yüksek Eyalet Mahkemesi 1.Ceza Dairesi, 5.11.1998 tarihinde, uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkum olan 28 yaşındaki hükümlünün, diğer bir hükümlü ile altı aydır tek kişilik odada kalması üzerine, kişiliğinin ve özel alanının son kısmını korumak için açtığı davada, cezaevinin doluluğunun zorlayıcı neden olamayacağını, dinlenme anını tek geçirme hakkının bulunduğu yönünde karar vermiştir¹⁸.

İnfaz kurumlarının o toplumun kültür düzeyini yansıttığını unutmamak gerekir. Bu bakımdan infazdan beklenen faydanın sağlanabilmesi, yani hükümlülerin iyileştirilebilmesi için, infazda bilimsel tüm vasıtaların kullanılması gerekir. Bu arada infaz kurumu olarak kullanılan binaların mimari yapısı ile infaz memurlarının eğitiminin de çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. Hemen belirtelim ki, bizde uygulanan koşuş sistemi ile infazdan beklenenin sağlanması, yani hükümlülerin iyileştirilmesi mümkün değildir. Nitekim, Avrupa Ceza İnfaz Esaslarının 14'üncü maddesi hükümlülerin kural olarak geceleri tek kişilik odalarda bulundurulmaları gerektiğini, hükümlülerin birlikte bulundurulmalarının infazın amaçları yönünden zararlı olduğunu belirtmektedir.

12- Sağlık donanımı, her tutuklunun gerektiğinde doğal gereksinimlerini temiz ve insana yaraşır biçimde karşılamasını sağlamaya yeterli olmalıdır(bkz. **Sencer** Muzaffer, Belgelerle İnsan Hakları, İstanbul 1988, s.171).

¹⁷ Barınma yerleri

14-1. Mahpuslar, diğerleriyle kalmanın yararlı olduğunun düşünüldüğü haller dışında, kural olarak geceleri tek kişilik odalarda kalırlar.

2. Koşuş sisteminin uygulandığı durumda, bu koşullar altında birbirleri ile iyi ilişkiler kurabilecek kişiler bir arada bulundurulmalıdır. Kurumlarda tabiatı gereği geceleri gözetim sağlanacaktır.

15- Hükümlü ve tutukluların kaldığı yerler ve özellikle uyudukları yerler iklim koşulları, kişi başına düşen hava, asgari alan, ışıklandırma ve havalandırma gözönünde bulundurulmak suretiyle sağlık ve temizlik koşullarına uygun olmalıdır.

16- Hükümlü ve tutukluların yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları yerlerde,

a) Pencereler hükümlü ve tutukluların gün ışığında okuyabilmelerine ve çalışabilmelerine yetecek derecede büyük ve pencereler suni bir havalandırma olsun veya olmasın temiz havanın girmesini sağlamaya elverişli olmalıdır. Ayrıca pencereler, güvenlik gerekleri dikkate alınmak şartıyla, boyutları, mümkün oldukça normal görünüşlü olmalıdır.

b) Suni ışıklandırma, kabul edilen teknik kurallara uygun olmalıdır(bkz. çev. **Yücel** Mustafa T., Avrupa Cezaevi Kuralları, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.9).

¹⁸ Blätter für Strafvollzugskunde - Beilage zum Vollzugsdienst, 2/99, s.1.

Tretman bakımından çalışmanın da önemi büyüktür; çünkü, çalışma infazın temellerindedir. Çalışma, yeniden sosyalleşmenin belirleyici koşulu olarak, her şeyden önce infaz gerçeğinin önemli bir kısmını oluşturur ve günü yenmeye yardım eder¹⁹.

Terörle Mücadele Kanununun 17'nci maddesindeki, *"Bu Kanun kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlardan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilenler 36 yıllarını, müebbet ağır hapis cezasına hükümlüler 30 yıllarını, diğer şahsi hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm edilmiş olanlar hükümlülük süresinin 3/4'ünü çekmiş olup da iyi halli hükümlü niteliğinde buldukları takdirde talepleri olmaksızın şartla salıverilirler"* hükmü ile terör suçundan hüküm giyenlerle, adli hükümlüler arasında fark gözetilmesinin (İnfaz Kanunu m.19'da bu süreler, 30 yıl, 20 yıl ve 1/2'dir) hiçbir haklı nedeni olmadığı gibi, bu durum infaz hukukunun yukarıda açıkladığımız *"tretman"* amacına da aykırıdır. Gerçekten de, terör suçundan 20 yıl ağır hapis cezasına hüküm giymiş bir hükümlü 15 yıl yattıktan sonra şartla salıverilirken; aynı cezaya hüküm giymiş bir adli suçlunun 8 yıl 4 gün yatması yeterli görülmektedir.

SONUÇ

Cezaevlerinde ki sorunların başında, tutuklu ve hükümlülerin hak ve yükümlülüklerinin açıkça belirlenmemiş olması gelmektedir. Bugün Türkiye'de, hükümlü ve tutuklular çeşitli eylemler sonucunda bazı haklar elde ediyorlar; fakat sonradan Hükümetin değişmesi sonucunda idarenin bu hakları geri aldığını iddia ederek, tekrar açlık grevine başlıyorlar. İşte mahkûmları da kapsamına alacak bu hakların, hukuk sistemi içinde, infazın temel ilkeleri de gözönünde bulundurularak tanımlanması gerekir.

Cezaevlerinin isyandan, açlık grevine, firarlara ve ölümlere kadar varan önemli güven-lik sorunları da bulunmaktadır. Cezaevine giren tutuklu ve hükümlülerin namusları, sağlıkları ve yaşamları güvencede olmak zorundadır. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerince 1996 yılında Buca Cezaevinde 31'i kadın 543 kişi ile yüz yüze yapılan anket bunun ciddiyetini ortaya koymaktadır: Gerçekten de, ankete muhatap olanların %47'si, diğer tutuklu ve hükümlülerden de kaynaklanmak üzere cezaevlerinde kötü muameleye uğradıklarını söylemişlerdir. Bu arada cinsel tacizin bulunduğunu söyleyenlerin oranı %38'dir.

Cezaevlerimizde çağdaş infaz hukukunun temeli olan hükümlünün ıslâh edilerek topluma yeniden kazandırılması demek olan *"tretman"* sağlanamamaktadır. Bu ise, ceza adaletinin en önemli aşaması olan çağdaş infaz kurumlarının bulunmamasının doğal bir sonucudur. Tretman da başarıya ulaşılabilmesi öncelikle cezaevinin

¹⁹ Kaiser, 220.

çağdaş fiziki koşullara kavuşmasına, uzman personele ve iyi yöneticelere bağlıdır. Bu nedenle, infaz koruma memurlarının Adalet Yüksek Okulu mezunları arasından seçilerek eğitilmeleri bir çözüml olabilir.

Cezaevlerinin idari yapısından kaynaklanan sorunların da çözümlenmesi gerekir. Bunların başında cezaevlerinin iç korumasının Adalet Bakanlığına, dış korumasının ise Jandarmaya bırakılması gelmektedir. Bu durum bazı cezaevlerinde, cezaevi yönetimi ile jandarma arasında ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Benzer durum, cezaevi savcısı ile cezaevi müdürü arasında olmaktadır. Kanunen işyurdunun temsilcisi olan mümessil savcı, uygulamada cezaevinin her şeyinden sorumludur. Yani, bir nevi cezaevi müdürüdür. Bu durum, cezaevlerinde içten içe bir çekişmeye neden olmaktadır. Cezaevlerinin yönetimi hukuk fakültesini bitirenler arasından seçilen müdürlere bırakılmalı ve mümessil savcı uygulamasına son verilmelidir.

Cezaevlerindeki bu sorunların çözümlü bakımından öncelikle çağdaş infaz hukukunun gerektirdiği mimari yapıya uygun, çalışma temeli ve oda sistemine dayanan infaz kurumlarının inşa edilmesi zorunludur.